

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Xamidov Shukurullo

FarDu Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

GRANADA AMIRLIGI – PIRENEYANING OXIRGI MUSULMON DAVLATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada pireneya yarim orolidagi oxirgi musulmon davlat hisoblangan Garanada amirligi tarixi, siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy masalalari qisqacha tahlil qilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Almeriya, Granada, Malaga, savdo-sotiq, Ibn al Ahmar, Muhammad IV, Ferdinand va Izabella.

Granada qirolligining asoslari XIII asrning ikkinchi choragining notinch yillariga to'g'ri keldi. Granada Qirolligi tarixini chuqur muhokama qilish juda qiyin. Asosan hukumdorlarning kelib-ketishi, xristianlarga qarshi kurashlar kabi masalalar haqida aniq ma'lumotlar saqlangan. Bu siyosiy tahlildan ko'ra chiziqli hikoya qilish imkonini beradi. Poytaxtdan tashqaridagi voqealar haqida ma'lumotlar kam va viloyat hokimlari haqida deyarli hech qanday ma'lumot mavjud emas. Bu o'z navbatida, fuqarolar urushlarini, ayniqsa XV asrdagi shohlikning tanazzulida muhim rol o'ynagan urushlarni tushunishni juda qiyinlashtiradi.

Tarixiy manbalarga ko'ra Granada aholisi juda zij joylashgan va madaniyat anchayin gullab yashnagan. Granada savdo sohasida ham ancha yuksalgan edi. Xususan ipak va quruq mevalar Italiya va shimoliy Yevropa shaharlariga eksport qilingan. Tashqi savdoning katta qismi Malaga, Almeriya va Granadada savdo koloniyalarini tashkil etgan genuyalik savdogarlar qo'lida edi.[7,277] Granada shahri bu davrda eng yirik shaharlardan biri bo'lgan. Granada shahri ham kengayib nasridlar hukumronligi davrida o'z hududini shimolga va janubga bir qancha kengaytirib borgan va nasroniylar nazorati ostidagi hududlardan chiqarib yuborilgan ko'plab musulmon qochqinlarni qabul qilib, shahar ikki baravar kattalashgan, aholi soni taxminan 50000 kishiga yetgan.[4, 209-39] Rekonkista jaroyonida qochqinga aylangan aholi aynan shu yerlarga kelib joylashgan. Hatto 1450-yilda aholi soni bo'yicha Yevropaning eng yirik shahriga aylangan. Bu davrda Granadada 137 ta

masjid mavjud edi. Nasridlar amirligi Gʻarbiy Yevropadagi soʻnggi mustaqil musulmon davlati edi. [6,429]

Qirollik tarkibiga zamonaviy Almeriya, Granada, Malaga viloyatlari va Kadisning eng sharqiy hududlari kirgan. Poytaxtning oʻzidan tashqari u bir qator muhim shaharlarni, xususan, Malaga, Almeriya, Ronda va Guadix va boy qishloq xoʻjaligi hududlarini oʻz ichiga olgan. Malaga va Almeriya kabi portlarning nazorati ular qoʻlidaligi italyan savdogarlarining Kastiliya hududi orqali oʻtmasdan kelishlari va Shimoliy Afrikaning musulmon davlatlari bilan toʻgʻridan-toʻgʻri aloqalar mavjudligini anglatardi. Qirollikning shimoli-gʻarbiy qismi yaxshi tabiiy sharoitga ega hududlar, tik togʻlar va jarliklar, shimoli-sharq esa togʻli yarim choʻllardan iborat edi.

1231-yilda Ibn Hudning magʻlubiyatga uchrashi, u mamlakat orasida obroʻsining pasayib ketishi va sulolaviy nizolar avj olishiga olib. Almohadning sulolaviy nizolaridan foydalanib, Muhammad ibn al-Ahmar (asl ismi Muhammad ibn Yusuf) 1232-yilda amaldagi hukmdor Ibn Hudga qarshi isyon koʻtardi va asta sekin Granada (1237), Almeria (1238) va Malaga (1239) ustidan nazoratni qoʻlga kiritishga muvaffaq boʻldi. Shu tariqa hokimiyat tepasiga keldi va bu yerlarda Nasriylar sulolasini oʻrnatadi.

Ibn Xaldun Ibn al Ahmarning hokimiyatga kelishi va Nasridlar sulolasi haqida: “ Nasridlar Umaviylarni qoʻllab-quvatlagan arab oilalaridan biri edi. Umaviylar hukmronligi yakuniga yetgach ham Nasridlar xonadon vakillaridan bir nechtasi omon qolgan. Andalusiya Almoravidlar va Almohadlar hukmdor boʻlganlarida, ular bu hukmronlikdan nafratlanishdi. Ularning yuraklari yangi hukmdorlarga nisbatan nafrat va gʻazabga toʻla edi. Ibn al-Ahmar Ibn Hudga qarshilik qilib hokimiyat tepasiga koʻtarildi” – deb yozadi.

Ibn al-Ahmar hukmronligi davrida Kastiliya hukmdorlari bilan kelishuvchanlik siyosatini olib bordi. 1246-yilda Ferdinand III bilan 20 yillik sulh shartnomasini tuzdi va bu mamlakada tinchlik hukm surishi uchun shart-sharoit yaratib berdi.

Ibn al-Ahmar vafot etganidan soʻng, uning oʻrniga 1273-yilida oʻgʻli Muhammad II (1273-1302) taxtga oʻtirdi. U al-faqih unvonini olgan boʻlib, mohir janchi va diplomat edi. Nasrid diplomatiyasi kuchlar muvozanatini saqlashga va birinchi navbatda Kastiliya va Merinidlar ittifoqining oldini olishga qaratilgan edi. Muhammad II hukmronligi davrida qoʻshin tarkibida muhim oʻzgarishlar yuz berdi. Andalusi jundiga qoʻshimcha ravishda, Muhammad Granada Qirolligi armiyasining muhim elementi, ehtimol eng muhim elementi boʻlgan Zanata Berberlarni yolladi. Jangchilar sifatida tanilgan bu berberlar Merinidlar sultonligidan siyosiy surgun qilinganlar edi.

Muhammad 25 yillik hukmronligi davrida otasi asos solgan davlatni mustahkamlab, maʼmuriy va harbiy islohotlarni amalga oshirdi. Almohadlar singari, katta istehkom dasturini amalga oshirishga kirishdi va buni XIV asrdagi vorislari, xususan, Muhammad V (1362—91) davom ettirdilar. Shahar devorlari mustahkamlandi. 1295-yilda Sancho IV vafot etdi va uning kichik oʻgʻli Fernando IV (1295-1312) Kastiliya taxtiga oʻtirilishi Muhammadga tez-tez Aragonlik Yoqub II bilan ittifoq tuzishga imkon berdi. 1295 yildan 1302 yilda vafotigacha u Alkaudete va Kesada chegara qalʼalarini qaytarib olishga va Gvadalkivir vodiysiga bostirib kirishga muvaffaq boʻldi, ammo fitna va muzokaralarga qaramay, Tarifani musulmonlar qoʻliga qaytarishni taʼminlay olmadi.

Muhammad II vafotidan soʻng, Granadan sultoni taxtiga uning oʻgʻli Muhammad III oʻtirdi. Muhammad III ning koʻzi ojizligi tufayli davlat ishlarining katta qismini bajarishni uning vaziri Abu Abdulloh ibn al-Hakim ar-Rundi oʻz qoʻliga oldi. 1309-yilning 14-martida

Muhammad III ukasi Nasr (1309-1314) tomonidan uyushtirilgan saroy to'ntarishi natijasida taxtdan ag'darildi va bosh vazir Abdulloh ibn al-Hakim qatl etildi. Nasr taxtga chiqishi bilanoq Meriniylar saroyiga tinchlik so'rab xabar yuboradi. Ayni paytda 1309-yilning yozida, Fernando IV Gibraltarni egallab oldi va boshqa hududlarga ham hujumlar uyushtirdi. Ammo kastiliyaliklar bir nechta qal'alarni egallab olishgan bo'lsalar ham, ularning hujumlari 1312-yilda Fernando IV ning o'limi bilan yakunlandi.

Biroq, Nasrga nisbatan hukmron elitada norozilik kayfiyati uyg'ongan edi. 1312-yilda amakivachchasi Ismoil I Granada g'oziyarlari rahbari Usmon yordamiga tayanib qo'zg'olon ko'tardi. Natija 1314-yilda Nasr taxtdan tushirilib, o'rnini Ismoil I (1314- 1325) egalladi. Tarixchilar uni o'z hukmronligi davridagi harbiy g'alabalar bilan amirlik mavqeini yaxshilagan samarali hukmdor sifatida tavsiflaydilar.

Taxtdan ag'darilgan Nasr amakivachchasi Ismoil I ga qarshi tez-tez isyonlar qilib turdi. Hatto, Kastiliya qiroli Alfons XI (1312-1350) bilan Ismoil I ga qarshi ittifoq tuzib, tez-tez qo'zg'olonlar qilib turdi. 1319-yil yozida Granada Kastiliyaliklar tomonidan qamal qilindi. Ammo Kastiliya qiroli Alfons XI yosh va tajribasiz bo'lgani, uning regentlari Pedro va Xuan ham davlat boshqaruvida no'noq bo'lgani tufayli bu urushda ular muvaffaqiyat qozona olmadi. 26-iyun kuni Kastiliya armiyasi Vegada qat'iy mag'lubiyatga uchradi, ikkala regent ham o'ldirildi. Keyinchalik Ismoil I Baza va Martosni Granada tarkibiga qo'shib oldi.

Uning o'g'li va vorisi Muhammad IV (1325—33) taxtga o'tirganda 10 yosh edi va uning yoshligi firqaviy nizolarning rivojlanishiga imkon berdi. Ichki kelishmovchilik bilan birga tashqi tahdidlar ham kuchayib bordi. Ayni paytda Muhammad ma'lum bir jihatdan vazirlar va buvisi Fotimaning ta'siriga tushib qoldi. Ayniqsa, harbiy qo'mondonlardan biri Usmon sulton saroyidagi qudratli shaxslardan biriga aylandi. [5, 54-55]

Uning ukasi Yusuf I (1333-54) taxtga chiqishi bilan Nasridlar saltanatining oltin yillari, saltanat gullab-yashnagan va tashqi hujumlar jiddiy tahdid solmagan yillar boshlandi. Umuman olganda 1333-1391-yillar Yusuf I va Muhammad V larning hukmronlik yillari Nasridlar saltanatining oltin davri sifatida tarixga kirgan. Ayni vaqtda Kastiliya va Granada o'rtasida kurashlar avj oldi va Granada bu kurashlarda Merinidlar yordamiga tayandi. 1340-yilda ikki o'rtada quruq va dengiz janglari bo'lib o'tdi. Dengizda Merinidlar Tunis sultonligi ko'magida Kastiliya flotini mag'lub etdi. Lekin, quruqlikdagi jangda Alfonso XI va uning qaynotasi portugaliyalik Afonso IV (1325-1357) boshchiligidagi nasroniy qo'shinlari Rio Saladoda Merinid va Nasrid qo'shinlarini mag'lub etishdi.[1,329-87] Merinid Abu Hasan Marokashga, Yusuf I esa Granadaga qochib ketdi. Rio Salado jangi al-Andalusdagi Merinidlar faoliyatining tugashini va Shimoliy Afrikaning Pireney yarim orolidagi harbiy ishlarida har qanday keng miqyosdagi ishtirokini tugatishni anglatardi.

Yusufning muvaffaqiyatli hukmronligi 1354-yilda Granadadagi katta masjidida o'ldirilishi bilan yakunlandi. Muhammad V (1354-59 va 1362-91) taxtga kelganida atigi o'n olti yoshda edi va hukumatni otasi Yusufga xizmat qilgan hojib Ridvon boshqargan. [3,206-19] Muhammad V Kastiliya bilan tinchlik siyosatini olib, o'lpon to'lash va harbiy yordam yuborishga rozi bo'ldi. Misol uchun, 1359-yil yozida Kastiliya va Aragon o'rtasidagi dengiz urushida Muhammad Nasrid portlarini Kastiliya floti ixtiyoriga berdi. Muhammadning birinchi hukmronligi saroy to'ntarishi bilan yakunlandi. 1359 yil avgustdagi to'ntarishni uning onasi Maryam va shuhratparast amakivachchasi Abu Abdulloh Muhammad tomonidan amalga oshirildi va o'gay akasi Ismoil taxtga o'tqazildi. Bosh vazir Ridvon o'ldirildi, ammo Muhammadning o'zi qochib ketishga muvaffaq bo'ldi. Lekin, 1360-yil 24-

iyunda Abu Abdulloh tomonidan o'ldirildi va Abu Abdulloh Muhammad VI sifatida taxtga o'tirdi. Muhammad VI ning 3 yillik hukumronligi davrida Muhammad V taxtni qaytarib olish uchun kuch to'pladi va 1362-yilda Kastiliyaning moliyaviy ko'magi bilan Granadada hukumronligini qayta o'rnatdi. Hokimiyatga qaytgan Muhammad V o'zining birinchi hukmronligi davridagi tinchliksevar siyosatni davom ettirdi va saltanat ichki nizolardan holi bo'ldi. 1366 yilda Trastamaralik Genri Sevilyani egallab oldi, Pedro shimolga qochib ketdi.[8,234-235] Muhammad har doim pragmatist edi va Granada manfaatlarini boshqa har qanday sodiqlikdan ustun edi, shuning uchun Genri Granada chegaralariga hujum qila boshlaganida, Muhammad 1366-67-yillarda u va uning Aragon ittifoqchilari bilan sulh tuzdi. 1367-yilda Pedro yana paydo bo'lganida, Muhammad yana bir bor sodiqligini o'zgartirdi va Pedroning ittifoqchisi sifatida Genrix tarafdorlari tomonidan ushlab turilgan Jaen, Ubeda va Baezani ishdan bo'shatdi va hatto Kordova devorlariga etib bordi. 1369-yil 22-martda Montelda Pedroning o'ldirilishi va undan keyin yuzaga kelgan tartibsizlik Muhammadga Granada shimolidagi chegarada o'z mavqeini mustahkamlashga va Algesirasni qaytarib olishga imkon berdi. 1370-yildan Muhammadning 1391-yilda vafotigacha deyarli to'liq tinchlik davri bo'lgan.

Muhammad V o'rniga uning to'ng'ich o'g'li Yusuf II (1391-92) o'tirdi. Yusuf 1392 yil oktabrda tabiiy sabablarga ko'ra vafot etdi. Granad amirligining yuqori martabali kishilari yordamida uning kichik o'g'li Muhammad VII (1392-1408) hokimiyatni egallab oldi. Muhammad VII 1408-yil XII mayda vafot etdi va uning o'rniga Salobrenada qamoqdan olib kelingan akasi Yusuf (Yusuf III, 1408-17) o'tirdi, ammo hukumdorning o'zgarishi siyosatda katta o'zgarishlarga olib kelmadi. 1410-28 yillar Granada Qirolligi uchun ichki tartibsizliklar davri bo'ldi. Bu davrni deyarli to'liq Kastiliya yilnomalar orqali o'rganish mumkinligi tufayli, ichki kelishmovchilikning aniq sabablari ma'lum emas. XV asrdagi Granada siyosatida o'z nomzodlarini hukmdor sifatida belgilashga intilayotgan oz sonli oilalarning shiddatli nizolari hukmron edi. Kastiliya bilan munosabatlarda tashqi siyosatning yagona muhim muammosi bo'lib, unda sulh va soliq masalalari ustunlik qildi. 1417 yilda Yusuf III vafot etganida, sakkiz yoshli Muhammad VIII taxtga o'tqazildi. 1419-yilda davlat to'ntarishi uyushtirilib, Muhammad VIII taxtdan olindi va Muhammad IX hukmdor etib tayinlandi. Bundan keyingi davr hukumdorlarining muntazam almashib turishi bilan harakterlanadi. Muhammad IX o'zi 1453-yilgacha jami 4 marotaba taxt tepasiga keldi. Ayni vaqtda, Muhammad VIII hamon tirik va Salobrena qal'asida qamalgan edi. Ayni paytda u poytaxtdagi do'stlari bilan doimiy aloqada bo'lgan. 1427-yilda poytaxtda Kastiliya bilan tuzilgan sulhdan norozi bo'lgan aholi qo'zg'alon ko'tardi. Bundan foydalangan Muhammad VIII hokimiyatni qayta qo'lga oldi. Muhammad IX bir necha yildan keyin Andalusga qaytib keldi va o'z taxtini tiklashga muvaffaq bo'ldi. Nihoyat, 1431 yilda Muhammad IX o'zining amakivachchasi va raqibi Muhammad VIIIning o'ldirdi.

Bundan keyingi davr hukumdorlarining muntazam almashib turishi bilan harakterlanadi. Muhammad IX o'zi 1453-yilgacha yana 2 marotaba taxt tepasiga keldi. Umuman 1400-1492-yillar davomida Granad o'z qudratini yoqota boshladi va bu davr ichki bo'linishlar va tashqi xafvlarni ko'chayishi davri bo'ldi va oqibatda amirlik butunlay tugatildi. 1481-yil dekabrda Amirlikning Kastiliya chegarasidagi Zaxara shahriga hujumi uzoq davom etgan urushga olib keldi.[2,103] Granada urushi 1482-yilda boshlandi, nasroniy qo'shinlari 1482-yil fevralida Alhama-de-Granadani egallab olishdi. Bu 10 yillik shafqatsiz urushning boshlanishi edi. Xristian kuchlari Kastiliya zodagonlari, shaharlari va Santa-Hermandad tomonidan ta'minlangan qo'shinlar hamda Shveysariya yollanma askarlaridan iborat edi. Katolik cherkovi boshqa nasroniy mamlakatlarni ham o'z qo'shinlari va moliyaviy

mablagʻlarini urush harakatlariga taklif qilishga undadi. Bu orada Granadada Nasridlar hukmron palatasida vorislik kurashlari natijasida fuqarolar urushi avj oldi. Kastiliya bu ichki qarama-qarshilikdan Granadaga borish uchun imkoniyat sifatida foydalangan. 1491 yilga kelib Granada shahrining oʻzi qamal ostida qoldi. 1491-yil 25-noyabrda taslim boʻlish shartlari koʻrsatilgan Granada shartnomasi imzolandi. 1492-yil 2-yanvarda ispanlar uchun Boabdil nomi bilan tanilgan soʻnggi musulmon yetakchisi Muhammad XII Granada ustidan toʻliq nazoratni Ferdinand va Izabellaga (“Katolik monarxlari”) topshirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.

1. A. Huici Miranda. *Las Grandes Batallas de la Reconquista durante las Invasiones Almoramdes, Almohades y Benimerines.* – Madrid. 1956. – pp. 405.
2. Barton, Simon. *A History of Spain.* Palgrave Macmillan. 2004. pp. 302.
3. Harvey. *Islamic Spain, 1250 to 1500.* – Chicago: University of Chicago Press, 2014. pp. 386
4. Hugh Kennedy. *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus.* – New York. 1996. – pp 342.
5. Vidal Castro, Francisco. "Muhammad IV". *Diccionario Biográfico electrónico* (in Spanish). Madrid: Real Academia de la Historia.
6. Miranda, Ambroxio Huici (1970). "The Iberian Peninsula and Sicily". In Holt, P.M; Lambton, Ann K.S.; Lewis, Bernard (eds.). *The Cambridge History of Islam.* Vol. 2A. Cambridge University Press. p. 429.
7. O.R. Constable. *Trade and Traders in Muslim Spain.* Cambridge: Cambridge University Press, 1994. pp. 320.
8. Уотт, У. М. Мусульманская Испания / У. М. Уотт, П. Какиа. — М., 1976. — С. 199.